

Voldtægt og seksuelle overgreb under den sovjetiske besættelse af Bornholm 1945-1946

Den 5. maj 1945, efter 'fem lange år', hvor landet var besat af det nazistiske Tyskland, blev Danmark endelig befriet. Det var dog ikke hele landet, der kunne nyde samme frihed som resten af riget: De britiske styrker havde ikke fået ordre på at befri Bornholm. De tyske tropper ville ikke forlade øen efter Tysklands kapitulaton, da kommandanten for de tyske styrker, Gerhard von Kamptz, havde fået ordre på ikke at overgive øen, bl.a. for at sikre en flugtvej for tyske flygtninge og soldater. Samtidig var Sovjetunionen interesseret i Bornholm pga. øens strategiske placering i Østersøen. Sovjetunionen ville derfor fordrive tyskerne fra Bornholm, og sovjetiske fly bombede på den baggrund Rønne og Nexø den 7. og 8. maj 1945. De sovjetiske tropper gik efterfølgende den 9. maj 1945 i land på Bornholm. Fra denne dag blev øen besat, og besættelsen varede helt frem til den 5. april 1946. Der blev udstationeret omtrent 10.000 sovjetiske soldater på øen, hvilket i løbet af sommeren 1945 blev reduceret til ca. 6.000 soldater.⁴²⁹ Soldaterne kom direkte fra krigens frontlinjer i Polen og Tyskland, og de var tydeligt mærket fysisk, såvel som psykisk. Øjenvidner skildrede soldaternes udseende som 'hærget' og 'skrækindjagende', mens sovjetiske officerer udtalte, at soldaterne var stærkt påvirket af den død og ødelæggelse, de havde mødt som frontsoldater.⁴³⁰ Tilstedeværelsen af soldaterne havde unægtelig også stor indflydelse på bornholmernes sociale liv og hverdag. Selvom der berettes om ven-skabelige møder mellem soldater og indbyggere, bl.a. igennem musik og dans, skak- og fodboldturneringer, blev den bornholmske befolkning også plaget af de sovjetiske soldaters tyveri og vold – herunder seksuelle overgreb, der var et hyppigt forekommende fænomen under den sovjetiske besættelse. Sidstnævnte er genstand for undersøgelsen i denne artikel.

429 Jensen, Bent (1996): *Den lange befrielse – Bornholm besat og befriet 1945-1946* (Odense. Odense Universitetsforlag): 80 & 180-182

430 Kure, Børge (1981): *En ø i krig – Bornholms besættelseshistorie* (Rønne: Bornholmerens Forlag): 23.

Seksuel vold

En stor del af undersøgelsen i denne artikel drager inspiration fra og refererer til Robin M. Schotts teorier i hendes værk i 'Feministisk filosofi – En introduktion', hvorfor en kort gennemgang af denne er nødvendig. I 'Feministisk filosofi' diskuterer Schott hvordan seksuel vold er relateret til krig, mere konkret hvordan 'institutioner strukturerer overtrædelse af moral [...]'⁴³¹, med fokus på krigsvoldtægterne under den ex-jugoslaviske borgerkrig. I den sammenhæng analyserer Schott, hvordan statsinstitutioner, f.eks. militær, danner en platform for denne demoralisering. Hun undersøger med dette fokus, hvilke omstændigheder der medfører forkvaklingen af moralen i samfundet og på den måde skaber en patriarkalsk voldsstruktur. Hun er af den opfattelse, at militærets opbygning af maskulinitet, patriarkalske former for nationalisme og religion, såvel som ulighed i kvinder og mænds mulighed for at arbejde og uddanne sig, bidrager til dette voldsklima. Med dette afsæt analyserer Schott, hvilke motiver der er for at udøve seksuel vold i krig. Ifølge hende har gerningsmændene grundlæggende tre motivationer. Den første er had. Hadet medfører, at gerningsmændene bliver overbevist om, at ofrene fortjener den seksuelle vold. Følelsesindtryk, der opstår som følge af had, såsom misundelse, jalousi, forsmædelse og bristet stolthed, legitimerer, i gerningsmændenes egen forståelse, udøvelsen af seksuel vold. Den anden motivation er frygt, både for fjenden og for deres egne medsoldaters trusler om vold, hvis ikke de medvirker i at udøve den seksuelle vold. Den tredje motivation er gerningsmandens egen fornøjelse ved udøvelsen af vold.⁴³²

Kildegrundlag

Hovedformålet med denne artikel er at undersøge forekomsten og karakteren af de sovjetiske soldaters seksuelle overgreb. Til dette formål bliver der gjort brug af arkivsamlingerne 'Bornholms Politi: Journal vedr. Russiske Forhold' (også kaldt 'Sager vedr. Russiske Forhold'), 'Bornholms Politi: Journal over Russersager' og 'Bornholms Politi: Russersager'. Førstnævnte samling er det bornholmske politis journaloptegnelse over kriminalitet begået af sovjetiske soldater, mens de to andre er samlinger af samtlige rapporter, der vedrører kriminalitet begået af sovjetiske soldater, hvoraf en del af disse er rapporter over voldtægtssager. Hvorfor rapporterne er delt i to samlinger, vides imidlertid ikke, men begge dækker over samme periode, og begge stammer fra politistationen i Rønne. Desuden undersøges det, hvordan de danske og sovjetiske myndigheder

431 Schott, Robin May (2004): *Feministisk Filosofi – En Introduktion* (København. Gyldendal): 125-138.

432 Ibid.: 136

anskuede og håndterede de seksuelle overgreb, og her gøres brug af arkivsamlingen: 'Indenrigs- og Sundhedsministeriet: Amtmand P.C. von Stemmanns indberetninger (07.05.1945-10.04.1946) 1: 1945-1946'.⁴³³ Det er en samling af P.C. von Stemmanns rapporter til Indenrigs- og Sundhedsministeriet i perioden, hvor Bornholm var besat. Stemann var amtmænd på Bornholm 1934-1962 og havde daglig og direkte kontakt med de sovjetiske myndigheder. Desuden havde Stemann også kontakt til en stor del af den bornholmske befolkning, samt til politiet og Social- og Indenrigsministeriet. Dette betyder, at hans drøftelser med ministeriet og politi vedr. overgrebene indgår i disse indberetninger, ligesom hans samtaler med almene borgere bl.a. om rygter om de seksuelle overgreb fremgår af denne arkivsamling.⁴³⁴ Desuden suppleres der med Stemmanns erindringsværk 'En Embedsmands Odyssé' fra 1961, hvor amtmænd bl.a. beskriver sin dialog med general Jakusjov, der var øverstkommanderende for besættelsesmagten på øen. I disse erindringer gengives drøftelser vedr. seksuelle overgreb og både den danske og sovjetiske indsats i relation til overgrebene. På denne måde gengives både de danske og sovjetiske myndigheders syn på forekomsten af seksuelle overgreb, og hvordan de mente, man burde håndtere situationen. Dertil benyttes dele af arkivsamlingen 'Stemann, P.Chr. von og hustru: Korrespondance mm. vedr. besættelsestiden på Bornholm (1952-1966) 3: m.m.' der indeholder breve, avisudklip, interviews mm. vedrørende Stemann og tiden under den sovjetiske besættelse.

Som det fremgår af overstående præsentation, er alle kilderne andenhåndskilder. I arbejdet med politiets rapporter over voldtægtssagerne er det derfor vigtigt at være opmærksom på, at disse kilder indeholder fortolkninger, skepsis og mistro overfor voldtægts ofre. I flere af sagerne bliver anmelderne mødt med en kritisk indstilling fra politiet – hvilket sandsynligvis kan forklares ved samtidens syn på seksuelle overgreb, og dette diskuteres i undersøgelsen af overgrebene. Uden dette i mente risikerer man at kolportere en tendentiøs fortolkning. I den forbindelse tages der derfor også et etisk forbehold i arbejdet med kilderne. Som udgangspunkt vil projektet ikke stille sig kritisk over for voldtægtsanmeldelserne troværdighed eller sandhedsværdi, medmindre der fremkommer et tydeligt grundlag for at betvivle dette. Således vil projektet ikke forsøge at afklare, om der egentlig var begået et overgreb, men antage, at de forulempede kvinder ikke opdagede voldtægterne. Grunden til dette forbehold er, at man i et forsøg på at afklare voldtægtssagernes sandhedsværdi ville risikere at fremstille kvinder, der var blevet dybt krænket, som løgnere, idet man i sidste ende ikke med fuldstændig vished kan afklare, hvad der var sket. I stedet er undersøgelsens fokus primært på anmelderens egen fortælling, i sammenhæng med lægeerklæringerne, der be-

433 Refereres fremover til som 'Indberetning til IM'.

434 Jensen: 169

kræfter disse historiers sandhedsværdi. Da politiets rapporter er stærkt præget af datidige holdninger til sædelighed, er det således nødvendigt at forholde sig særdeles kritisk over for politiets vurderinger.

Et problem ved at bruge politiets syn på voldtægtssagerne til at vurdere, hvorvidt det var sandsynligt, at overgrebet var reelt eller ej, viser sig i en anmeldelse fra den 28. november 1945. Politiet var skeptiske overfor anmelderens troværdighed, bl.a. fordi hun ikke ville indblande sin mor, som hun boede hos, da voldtægten fandt sted, og fordi hun ikke anmeldte voldtægten, førend hun fandt ud af, at hun var gravid. Politiets skepsis viser sig bl.a. i, at en politimand fortæller anmelderen, at voldtægt er en meget alvorlig forbrydelse, og at hvis hun virkelig havde følt sig voldtægtet, skulle hun have anmeldt voldtægten med det samme. Dertil spørger politimanden kvinden flere gange, om det kan være en anden mand, der har gjort hende gravid. Der er flere årsager, som kan forklare kvindens adfærd. Hun kunne f.eks. have ventet med at anmelde voldtægten pga. af skam eller frygt for at blive udskammet. Skammen ville også kunne forklare, hvorfor kvinden ikke vil blande sin mor ind i anmeldelsen. Schott fremhæver, at voldtægtssofes ydmygelse ved voldtægt bliver kraftigt forværret, hvis voldtægten medfører graviditet og endnu værre, hvis kvinden føder barnet, fordi barnet evigt vil minde kvinden om voldtægten. Det er derfor ikke så mærkeligt, at kvinden først anmeldte voldtægten, da hun opdagede, at hun var gravid.

Derudover lægger politiet vægt på, at kvinden ikke havde gjort anskrig eller større modstand.⁴³⁵ Flere undersøgelser viser imidlertid, at ofre for seksuelle overgreb 'fryser' i situationen, dvs. ofret bliver passiv og derfor er ude af stand til at gøre modstand.⁴³⁶ På dette tidspunkt var denne reaktionsform et stort problem for vurderingen af voldtægten. Som det vil blive beskrevet senere, var det en forudsætning i den juridiske definition af voldtægt, at ofret skulle have gjort modstand. Når politiet var skeptiske overfor voldtægten sandhedsværdi, fordi ofret ikke gjorde anskrig, er dette derfor snarere et udtryk for samtidens syn på voldtægt, end det er et bevis på, at voldtægten var opdigtet. Derudover noteres det også, at anmelderen ikke havde iturevent tøj, blå mærker eller rifter. Der er en naturlig forklaring på dette – idet der var gået over to måneder fra voldtægt til anmeldelse, og blå mærker og rifter må på dette tidspunkt formodes at være helet. Det er indforstået, at manglen på iturevet tøj og fysiske mærker gør, at det ikke tyder på, at der har været tale om tvang – og dermed at der (i politiets øjne) næppe har været tale om voldtægt. Som sagt kan voldtægten stadig have fundet sted, selvom der ikke har været tale om modstand eller brug af vold. Denne sag

435 Det nævnes f.eks., at hun ikke havde bidt gerningsmanden eller haft mulighed for at slå eller sparke ham.

436 Se bl.a. Det Kriminalpræventive Råd (2017): Voldtægt. Hentet d. 18. marts 2021 fra <https://dkr.dk/vold-og-voldtaegt/voldtaegt/> [internet]

viser således, at politiets vurdering ikke alene kan bruges til at bedømme, om det var sandsynligt, at der var sket et overgreb, da anmelderen og politiets skepsis kan være præget af mange forskellige forhold, og at der kan være flere forklaringer på kvindens adfærd.

Forskningens positioner

Historiker Bent Jensen og journalist Jesper Gaarskjær har begge undersøgt voldtægt og seksuelle overgreb under den sovjetiske besættelse af Bornholm. Bent Jensens værk 'Den lange befrielse – Bornholm besat og befriet 1945-1946' er en grundig undersøgelse af den sovjetiske besættelse af Bornholm, hvor Jensen i den forbindelse også skildrer forekomsten af seksuelle overgreb begået af sovjetiske soldater mod danske kvinder. Til dette gør Jensen brug af arkivsamlingsen 'Bornholms Politi: Journal vedr. Russiske Forhold', mens han ikke benytter 'Bornholms Politi: Journal over Russersager' og 'Bornholms Politi: Russersager'. Han opnår derfor ikke samme overblik over voldtægternes omfang og karakter, som han ville have opnået ved også at bruge de øvrige arkivalier.

Jensen mener, at der forekom voldtægt og voldtægtsforsøg i al den tid, hvor den sovjetiske hær var på Bornholm, men at dette var petitesser i forhold til, hvad den tyske befolkning havde været udsat for. Han mener, at dette skyldes, at de sovjetiske soldater fik ordre på, at de under ingen omstændigheder måtte behandle den danske civilbefolkning, som de havde behandlet den tyske. Han mener desuden, at antallet af voldtægter mod danske kvinder har været stærkt overdrevet. Han var af den opfattelse, at general Jakusjov, der som nævnt var øverstkommanderende for den sovjetiske besættelsesmagt, reagerede hårdt på voldtægt begået af sovjetiske soldater, på trods af at generalen ofte afskrev anmeldelsernes sandhedsværdi.⁴³⁷

Ifølge Jesper Gaarskjær selv er hans værk 'Bornholm Besat – det glemte hjørne af Danmark under Anden Verdenskrig' en 'dokumentarisk beretning' om både den tyske og den sovjetiske besættelse af Bornholm. I forbindelse med sidstnævnte skildrer han bl.a. kriminalitet begået af sovjetiske soldater, herunder sovjetiske soldaters voldtægt og voldtægtsforsøg af de lokale kvinder, ud fra det bornholmske politis rapporter og de medhørende lægejournaler.⁴³⁸ Ifølge ham kan man ud fra disse udlede, at der forekom 20 tilfælde af voldtægt og voldtægtsforsøg. Gaarskjær hævder, at der som regel var tale om gennemført voldtægt, og at forekomsten stort set var jævnt fordelt over besæt-

437 Ibid.: 190

438 Gaarskjær, Jesper (2012): *Bornholm Besat – det glemte hjørne af Danmark under Anden Verdenskrig* (København. Gyldendal): 363

telsesperioden. Han er desuden af den opfattelse, at den brede befolkning ikke kendte til voldtægterne. Dette forklarer Gaarskjær ved, at gerningsmændene som regel ikke blev efterlyst, fordi voldtægtsofferet eller hendes familie ikke ønskede en offentlig efterlysning, da de følte skam. I overensstemmelse med Jensen hævder han, at Jakusjov ofte benægtede sandhedsværdien i voldtægts-sagerne, men at han alligevel internt i hæren reagerede med hård hånd overfor voldtægt, når gerningsmændene kunne identificeres – han skriver, at mindst én og måske tre soldater blev henrettet for at begå voldtægt, mens en soldat fik fem års fængsel.⁴³⁹ Troværdigheden af denne påstand vil blive diskuteret senere i artiklen.

Gaarskjær hævder, at politirapporter og de tilhørende lægeerklæringer kan bruges til at vurdere sandsynligheden for, at anmeldelsen var sand, hvorfor denne tilgang er baggrunden for hans undersøgelse. I hans beskrivelse af de seksuelle overgreb anfægter han voldtægtsfrenes troværdighed, da han påstår, at motivationen bag nogle af anmeldelserne formodentlig var at kunne få aborteret et uægte barn, eller for at dække over en affære.⁴⁴⁰ Baggrunden for denne opfattelse er formentlig en amtslæges rapport fra april 1953. Lægen skriver heri, at der blev indberettet adskillige voldtægter, men at flere var usande, og at det ikke passede, at flere var gravide som følge af voldtægt af sovjetiske soldater, selvom disse kvinder påstod det.⁴⁴¹

Til dette må der rejses tre kritikpunkter. For det første medfører Gaarskjærs tilgang, at han tolker på et meget tvivlsomt grundlag. Politiets og amtslægens vurderinger var som nævnt præget af samtidens forhold, således at deres skepsis over for anmelderens udlægning af historien kan skyldes samtidens syn på sædelighed, ligesom de blot kunne tage fejl. Eksempelvis er amtslægen præget af stærke tendenser vedr. seksualmoral – han skriver bl.a., at i mange tilfælde havde kvinderne været for 'indbydende' eller 'uforsigtige', og at der derfor ikke kunne være tale om voldtægt.⁴⁴² I det arkivmateriale, som Gaarskjær har benyttet sig af, indgår desuden sagen fra den 28. november 1945. Som demonstreret, gør de mange forhold, der præger politiets vurdering af anmeldelsen, deres vurdering stærk tvivlsom.

For det andet vil man, ved brug af Gaarskjærs tilgang, risikere at anklage voldtægts ofre for at afgive en falsk anmeldelse, selvom dette ikke var tilfældet, hvilket meget vel kan være sket, når Gaarskjær – vel at mærke uden belæg for dette – anfører, at kvinder i nogle sager sandsynligvis anmeldte voldtægten for at kunne få foretaget en abort eller for at dække over en affære. Til trods for, at

439 Ibid.: 292-294

440 Ibid.: 295 & 363

441 Kofoed. Sv. E.: Manuskript, 27.11. 1968: 17

442 Ibid.

det er sandsynligt, at ønsket om abort kunne være en mulig motivation, da det kun var muligt at få foretaget en lovlig abort i 1945-1946, såfremt man kunne bevise, at man var blevet voldtaget,⁴⁴³ er dette ikke et overbevisende argument i sig selv. Politiets gisninger om anmelderens motivation må siges at være præget af kraftige tendenser og samtidige sædelighedsnormer. I anmeldelsen fra den 28. november 1945 blev det f.eks. antydnet, at kvinden, med samtykke, havde haft samleje med en mand, men ikke ville have et barn med ham og derfor ville abortere. Der er dog ikke i rapporten et eneste entydigt bevis på, at dette skulle være tilfældet. At bruge disse stærkt tendentiøse politirapporter som belæg for at påstå, at kvinderne anmeldte en falsk voldtægt, er altså et særdeles usikkert grundlag. For det tredje bør det overvejes, om det overhovedet er hensigtsmæssigt at forsøge at afklare, hvorvidt et overgreb fandt sted eller ej. Som tidligere nævnt gør man sig til dommer over et meget alvorligt anliggende på et særdeles tvivlsomt grundlag. I henhold til disse tre kritikpunkter er Gaarskjærs undersøgelse af voldtægt under den sovjetiske besættelse af Bornholm derfor utilstrækkelig. Desuden bør det nævnes, at udover de kilder, som Bent Jensen har gennemgået, er der slet ikke inddraget sovjetisk kildemateriale i den eksisterende forskning. Siden Jensen primært var interesseret i politiske og diplomatiske anliggender, har han tilsyneladende ikke gjort brug af de sovjetiske divisioners arkivalier, som kan belyse straffeforhold og lignende. Dette vil denne artikel forsøge at råde bod på ved at inddrage enkelte kilder fra den sovjetiske besættelsesmagt. Dog vil undersøgelsen ikke dykke for langt ned i disse, da fokus primært er på ofrenes perspektiv – og ikke gerningsmændene. Ikke desto mindre er straffeforhold særdeles relevante for diskussionen af, om og hvordan soldater blev straffet for voldtægt.

Den nuværende forskning om emnet har altså været skeptisk anlagt over for voldtægternes forekomst. Denne skepsis viser sig både i Jensens påstand om, at voldtægtssagerne var småtterier i sammenligning med voldtægternes omfang i Tyskland, og ved Gaarskjærs mistænkeliggørelse af anmeldelsernes baggrund for at anmelde voldtægten. På grund af denne skepsis i forskningen er en indgående og dybdegående analyse af voldtægtssagernes specifikke indhold og karakter, der ikke nedtoner voldtægten omfang eller troværdighed, nødvendig. I forlængelse af dette vil artiklen forsøge at afklare sammenhængen mellem de seksuelle overgreb og periodens politiske og sociale kontekst.

Seksuelle overgreb i politiets journaler

Følgende er en undersøgelse af de seksuelle overgreb, der blev anmeldt til politiet. Ifølge anmeldelserne forekom seksuelle overgreb forholdsvis hyppigt un-

443 Sørensen, Anne (2017a): Lovgivning om svangerskabsafbrydelse og abort før 1973. Hentet d. 16. marts 2019 fra <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/fri-abort/>

der den sovjetiske besættelse af Bornholm. I journalerne fremgår der i alt 27 seksuelle overgreb begået af sovjetiske soldater – 15 anmeldelser af fuldbyrdet voldtægt, ni voldtægtsforsøg, to andre seksuelle forseelser og én anmeldelse af et overgreb på en 6-årig pige. De øvrige forulempede var voksne kvinder, med undtagelse af en ung kvinde på 15 år. De 27 tilfælde af overgreb er betydeligt flere end de overgreb, som hhv. Gaarskjær⁴⁴⁴ og Jensen⁴⁴⁵ fandt. I forhold til Jensen kan forskellen skyldes, at han ikke gjorde brug af samtlige kilder over kriminalitet begået af sovjetiske soldater. Hvorfor Gaarskjær fandt færre tilfælde af voldtægt, end der fremgår i politijournalerne, skyldes muligvis, at han forsøgte at afklare, hvorvidt der egentlig var tale om et overgreb og af den grund vurderede, at nogle af sagerne ikke var et overgreb. I dette projekt findes der ikke belæg for, at nogle af de 27 politianmeldte overgreb skulle være usandfærdige.

Til sammenligning fandt Anette Warring, at der i hele Danmark indtil september 1944 blev registreret 300 tilfælde af en tysk soldats voldtægt af en dansk kvinde.⁴⁴⁶ Sammenholder man disse tal relativt, må de 27 tilfælde anses som et højt antal, særligt når man tager den forholdsvis korte periode, det mindre geografiske område, samt det forhold, at der var flere tyske soldater (100.000⁴⁴⁷), end sovjetiske (mellem 6.000 og 9.000 i løbet af besættelsen⁴⁴⁸) tilstede, i betragtning. Til sammenligning med den tyske besættelse af Bornholm fra 1940-1943 blev der anmeldt fem tilfælde af seksuelle overgreb begået af tyske soldater⁴⁴⁹ – dvs. at der blev anmeldt over fem gange så mange seksuelle overgreb under den sovjetiske periode, som under den tyske. Endelig var der i 2007 11 anmeldelser af seksuelle forbrydelser på Bornholm, hvoraf to af disse var fuldbyrdet voldtægt,⁴⁵⁰ altså en del mindre end antallet af anmeldelser under den sovjetiske besættelse.

444 Ibid.: 294

445 Jensen: 192-193.

446 Warring, Anette (1994): *Tyskerpiger – under besættelse og retsopgør* (København. Nordisk Forlag A/S): 135.

447 Warring: 26

448 Jensen: 169

449 Bornholms Politi: Sager vedr. tyske forhold (1940-1945) XV-1: 1940 A - 1941 A, Bornholms Politi: Sager vedr. tyske forhold (1940-1945) XV-2: 1942 A 1 - 1943 A 1494 & Bornholms Politi: Sager vedr. tyske forhold (1940-1945) XV-3: 1943 A 2563. Bemærk at den tyske besættelse varede til 1945, men at der ikke findes anmeldelser fra 1944-45, da det danske politi på dette tidspunkt blev opløst af den tyske besættelsesmagt.

450 Danmarks Statistik: Anmeldte forbrydelser efter overtrædelsens art, område og tid. Hentet d. 1. september 2019 fra: <https://www.statistikbanken.dk/statbank5a/selectvarval/saveselections.asp>. Straffelovens bestemmelser vedr. seksualforbrydelser gennemgik ændringer i 2013, som medførte flere kategorier af seksualforbrydelser. Derfor er statistik om seksualforbrydelser fra 2007 bedre til sammenligning med antal af seksualforbrydelser fra 1945-1946 end senere statistik.

Man kan dertil formode, at der er et betydeligt mørketal i antallet af overgreb.⁴⁵¹ Seksuelle overgreb er ofte forbundet med, at ofret føler stor skam,⁴⁵² hvilket afholder flere fra at anmelde overgrebet. Som analysen vil vise, var flere af voldtægtssagerne karakteriseret ved særlig brutalitet; der var ofte flere gerningsmænd, og overgrebsmændene begik overgreb af flere omgange mm., faktorer som alle kan være medvirkende til at forværre kvindens traume og ska, om dermed mindske initiativet til at anmelde overgrebet. Derfor kan man formode, at flere kvinder blev voldtaget af sovjetiske soldater end det antal, der fremgår af politiets rapporter. De 27 overgreb er m.a.o. et absolut minimum. Desuden bør det nævnes, at en amtslæge rapporterede, at en tysk læge havde sendt bud efter ham, fordi de sovjetiske soldater forgreb sig på de tyske sygeplejersker i infirmeriet for de tyske flygtninge. Dette er formentlig, hvad Jensen referer til, når han oplyser, at de sovjetiske soldater voldtog de tyske flygtninge. I øvrigt rapporterede amtslægen, at han ikke kunne blande sig i denne sag. Rigtigheden af, at de sovjetiske soldater forgreb sig på de tyske sygeplejersker, kan derfor ikke påvises, men det bør dog nævnes, at sådanne sager ikke er helt usandsynlige.

Generelle betragtninger

Voldtægtssofrene bar ikke bemærkelsesværdige fællestræk. De fleste var kvinder i alderen 18-24 år. Der var dog to sager om voldtægtsforsøg på hhv. en 58-årig kvinde og en 66-årig kvinde,⁴⁵³ og som tidligere nævnt en voldtægtsanmeldelse af en 15-årig kvinde og en enkelt anmeldelse af et overgreb mod et 6-årigt barn.⁴⁵⁴ Overgreb mod børn tyder ikke på at være en generel tendens, om end dette er endnu mere tabuiseret og derved kunne medføre færre anmeldelser.

Kvinderne boede forskellige steder på øen og bestred mange forskellige erhverv, ligesom de varierede i civilstatus – der var både enker og gifte, forlovede og enlige. Overgrebene fandt oftest sted om aftenen/natten. Der var dog enkelte overgreb, der blev begået midt på dagen. Tidspunktet for overgrebet afspejler overgrebets karakter. Aften/nat betyder færre mennesker, der færdes udenfor og dermed færre vidner, samt muligheden for at skjule overgrebet i ly af nattens mørke. Overgreb midt på dagen signalerer derimod, at gerningsmanden ikke bekymrede sig om vidner – måske fordi gerningsmanden var af den opfattelse, at konsekvenserne herfor var minimale. Overgrebene fandt sted både i offentlig-

451 Der er ofte et højt mørketal forbundet med seksualforbrydelser jf. Henriksen, Niels Bak (2019): Fakta om voldtægt. Kvininfo. Hentet 24. juli 2019 fra <https://kvininfo.dk/fakta-om-voldtægt/>

452 Det Kriminalpræventive Råd (2018): Fakta om voldtægt. Hentet 1. september 2019 fra <https://dkr.dk/vold-og-voldtægt/fakta-om-voldtægt/>

453 Bornholms Politikreds: Sager vedr. Russiske Forhold XV-1, Russersager XV-1 & Russersager XV-2

454 Ibid.

heden, ofte i skovarealer, og tæt på eller i ofrets eget hjem. Overgrebene forekom under hele perioden, hvor øen var besat. Politiet modtog dog flest anmeldelser i juli 1945, hvor der fremgår fire anmeldelser af voldtægt, tre voldtægtsforsøg og to andre forseelser. Antallet af overgreb faldt hen over efteråret 1945 for igen at stige op mod vinteren 1945, hvor flere af voldtægtsopretholderne opdagede, at de var gravide⁴⁵⁵ og derfor ønskede abort, som kun kunne blive foretaget legalt, hvis man havde været udsat for voldtægt. At disse kvinder alene anmeldte voldtægten, fordi de blev gravide, indikerer, at en del kvinder, der undgik graviditet som en følge, har undladt at anmelde overgrebet, hvilket igen tyder på et højt mørketal.

Med undtagelse af en enkelt sag er der ikke noget, som tyder på, at ofre kendte gerningsmændene forud for voldtægten. Dette adskiller sig fra voldtægts-overgreb generelt, idet voldtægtsopretholdere ofte kender gerningsmanden.⁴⁵⁶ At der er så få af anmelderne, der kendte gerningsmanden, indikerer yderligere et højt mørketal, da man kan formode, at flere var blevet voldtaget af nogen, de kendte, men ikke anmeldte det, f.eks. pga. skam. Den ene kvinde, der kendte gerningsmanden, anmeldte voldtægten, fordi hun var blevet gravid, men havde ikke gjort det tidligere pga. skam over at have lukket soldaten ind i hendes hjem.⁴⁵⁷ Desuden var det på pågældende tidspunkt en formildende omstændighed, hvis den forulempede og gerningsmanden havde indgået i et kønsligt forhold forud for voldtægten,⁴⁵⁸ hvilket vidner om, at anmelderne blev mødt med en udtalt skepsis, der kunne mindske deres initiativ til at anmelde voldtægten, hvis de kendte gerningsmanden eller endda tidligere havde haft et kønsligt forhold til ham.

Det fremgår af signalementet, at otte af gerningsmændene var officerer, fire var menige, mens de øvrige gerningsmænds rang ikke kunne identificeres. To af de menige soldaters kriminalitet bestod i at bistå officerer i voldtægt.⁴⁵⁹ Dette demonstrerer, at gerningsmændene ofte besad magt og autoritet internt i den sovjetiske hær, hvilket kan have haft betydning for, hvordan de sovjetiske myndigheder behandlede overgrebssagerne. Aldersmæssigt vurderede anmelderne oftest gerningsmændene til at være mellem 20 og 30 år.⁴⁶⁰

Udover de ydre omstændigheder, som de anmeldte sager har til fælles, er der fire overordnede karakteristika ved de seksuelle overgreb:

455 Sager vedr. Russiske Forhold XV-1, Sager vedr. Russiske Forhold XV-2, Russersager XV-1 & Russersager XV-2

456 Det Kriminalpræventive Råd (2018)

457 Sager vedr. Russiske forhold XV-2, 30.08.1945

458 Dübeck, Inger (2013): *Voldtægtsforbrydelsen i retshistorisk belysning*, (*Historisk Tidsskrift*, 103): 77. og *Borgerlig Strafferet af 15. april 1930 §216, med kommentarer af Oluf Krabbe* (København. G. E. C. Gads Forlag).

459 Sager vedr. Russiske Forhold XV-1, Sager vedr. Russiske Forhold XV-2, Russersager XV-1 & Russersager XV-2

460 Ibid.

- Overgrebene var præget af brutalitet
- De blev begået som følge af helt tilfældige omstændigheder
- Der var en vis accept af at begå overgreb soldaterne imellem
- Der var ofte flere gerningsmænd

Overgrebene

En af de første anmeldelser af seksuelle overgreb begået af en sovjetisk soldat, er fra den 28. juni 1945. Af rapporten fremgår det, at den forulempede på denne sommeraften var på vej til Rønne, da hendes cykel punkterede. Hun gik derfor ned på havnen, hvor flere sovjetiske soldater var samlet. Mens kvinden gik ned af havnen, kom der pludselig en marineofficer løbende mod hende. Hun forsøgte at undslippe, men soldaten holdt hende hårdt fast. Soldaten væltede kvinden, rev hendes benklæder i stykker og forsøgte at voldtage hende. Det lykkedes dog ikke for ham at fuldbyrde voldtægten, men han gned da penis mellem forulempedes lår, til han fik udløsning. Under overgrebet gik der en gruppe sovjetiske soldater forbi, men de reagerede ikke på kvindens råb om hjælp. Tværtimod kom endnu en soldat forbi, som holdt kvinden for munden, så hun ikke kunne råbe efter hjælp.⁴⁶¹ Efter overgrebet forsøgte soldaten at tvinge kvinden til at følge med ham til en sovjetisk lejr, men hun fik vredet sig fri og løb hjem til sin familie.

Dette overgreb er karakteriseret af tilfældighed: Kvinden befandt sig tilfældigvis på havnen, en soldat fik øje på hende og begik derefter overgrebet. Det er desuden bemærkelsesværdigt, at der kom en gruppe sovjetiske soldater gående forbi, som ikke reagerede på kvindens råb efter hjælp, da det signalerer en vis accept. Soldaten, der kom forbi og holdt kvinden for munden, viser endvidere, at soldater ikke blot ignorerede andre soldaters overgreb, men endda i nogle tilfælde hjalp andre soldater med at begå overgrebene.⁴⁶²

En særdeles grov gruppevoldtægt, fra december 1945, viser ligeledes, at soldater i nogle tilfælde hjalp hinanden med at begå overgreb. Den forulempede kvinde var ude at gå sammen med en mand en aften, da der kom tre soldater cyklende. En af dem truede manden med en revolver og tvang ham til at gå væk fra kvinden, imens de to andre trak kvinden ind i den omkringliggende skov. Inde i skoven voldtog de kvinden på skift, mens de skiftedes til at holde vagt over manden. Efter voldtægten forlod de hurtigt gerningsstedet, hvorefter den forulempede kom ud til vejen, hvor manden befandt sig, og fortalte, hvad der var sket.⁴⁶³ Sagen er karakteriseret ved to forhold. For det første er voldtægten præget af brutalitet, i den forstand at kvinden havde flere fysiske skader og tegn på vold,

461 Sager vedr. Russiske Forhold XV-1, 28.06.1945

462 Ibid.: 28.06.1945

463 Russersager XV-1,22.12.1945

og fordi der var flere gerningsmænd om at begå overgrebet, endda i flere omgange. For det andet er voldtægten kendetegnet ved tilfældighed, idet det var et helt tilfældigt møde med soldaterne, der gjorde overgrebet muligt.

Gruppevoldtægt var ikke et enkeltstående fænomen. Den 26. juli 1945 anmeldte en læge, at hans husassistent var blevet voldtaget af to sovjetiske soldater. Den forulempede havde begivet sig mod et hotel i Rønne den 25. juli 1945 omkring klokken 21.30, da hun skulle møde en sovjetisk officer der. Da hun ankom til hotellet, var han der ikke, og hun gik derfor tilbage mod byen. På vejen kom der en dansk personbil kørende, der stoppede op ved siden af hende. Ud steg en sovjetisk officer, som lod hende forstå, at han ville have hende til at følge med ham. Det ville hun ikke, hvorefter officeren tog hende om livet og slæbte hende ind i skoven. Kvinden skreg efter hjælp, hvorefter en sovjetisk officer kom cyklende til stedet. Denne officer, omtalt som kommandanten, forsøgte, i modsætning til i flere af de andre sager, at få den anden officer til at stoppe overgrebet. De to officerer skændtes i et stykke tid, hvorefter kommandanten gik. Følgende kom der en menig soldat til stedet, som hjalp officeren med at slæbe kvinden ned mod det nærliggende hav. Her holdt den menige soldat kvindens hænder og mund, så hun ikke kunne gøre modstand eller råbe efter hjælp, imens officeren voldtog kvinden. Derefter forsøgte den menige soldat at voldtage hende, men blev forhindret af kommandanten, der var vendt tilbage. Den menige soldat og kommandanten skændtes, mens officeren trak kvinden længere ned mod havet, hvor han yderligere voldtog hende to gange. Kommandanten kom atter løbende, hvorefter de to officerer kom op at slås. Kvinden løb derefter hjem til sin bopæl, som hun nåede til omtrent ved midnat. Derhjemme fortalte hun lægen, som hun var husassistent for, hvad der var sket, og han anmeldte efterfølgende voldtægten til politiet.⁴⁶⁴ Fordi det lykkedes officeren at tiltvinge sig samleje tre gange, samt det forhold, at en menig soldat bistod i overgrebet og selv forsøgte voldtægt, gav det denne voldtægt en særlig voldsom karakter. Samtidig var omstændighederne bag denne voldtægt desuden helt tilfældige, da det var tilfældigt, at kvinden stødte på bilen, da hendes oprindelige plan var at være et helt andet sted på pågældende tidspunkt. Igen tyder det på, at der var en vis accept af voldtægt blandt de sovjetiske soldater. Selvom der var en officer, der forsøgte at hjælpe kvinden, var der samtidig en anden soldat, der ikke bare ignorerede overfaldet, men også hjalp gerningsmanden med at begå overgrebet. Denne type af samarbejde ved overgreb viser sig som et mønster i flere af de anmeldte sager, hvilket kan forklares i kraft af filosofien Robin M. Schotts betragtninger om gruppevoldtægt – voldtægtsmænds handlinger motiveres bl.a. af en følelse af gruppetilhørsforhold, hvilket særligt viser sig i gruppevoldtægt.⁴⁶⁵ Soldaternes manglende reaktion på

464 Ibid.: 26.07.1945

465 Schott: 129

deres medsoldaters overgreb kan derudover skyldes, at de ikke ville tage parti imod den gruppe, de havde et tilhørsforhold til.

En sag fra den 10. september 1945 omhandler ligeledes en voldsom gruppevoldtægt. En kvinde var om aftenen gået hjem fra biografen i Rønne. På vejen hjem blev hun overfaldet af to soldater, der slæbte hende til et afsides sted, hvor de voldtog hende på skift. Det fremgår af rapporten, at voldtægten sandsynligvis kun var mulig, fordi de var to, da de så kunne begå overgrebet og samtidig sikre, at kvinden ikke gjorde modstand eller råbte efter hjælp, mens den anden forgreb sig på kvinden. Denne sag bekræfter, at der var en generel tendens til, at soldaterne hjalp hinanden i at udøve voldtægt.⁴⁶⁶

Brug af vold var et generelt mønster i overgrebene. I en rapport fra den 19. juni 1945 om et voldtægtsforsøg, fortæller en 66-årig enke, at hun lå i sin seng, da en soldat brød ind i huset og forsøgte voldtægt. Efter rapportens udsagn havde kvinden store blodudtrækninger i ansigtet, fordi soldaten havde slået hende flere gange i ansigtet med knytnæver.⁴⁶⁷ I en sag om et voldtægtsforsøg fra den 23. december 1945 havde en soldat taget et kraftfuldt greb om halsen på en kvinde, samtidig med at han holdt hende for munden. Kvinden havde tydelige mærker på hals og øvrige skrammer flere steder på kroppen. Hvad der i øvrigt er bemærkelsesværdigt ved denne sag er, at der kom fem soldater gående forbi, der alle ignorerede kvindens råb på hjælp, hvilket igen bekræfter soldaternes tendens til at ignorere deres medsoldaters overgreb, selv hvis de var grove.⁴⁶⁸

En anden sag fra den 19. juli bekræfter det generelle mønster i voldtægtssagernes grove karakter. Her anmeldte en mand, at hans 18-årige datter var blevet voldtaget natten til den 19. juli 1945. Gerningsmanden formodedes at være en sovjetisk kaptajn. Manden forklarede, at datteren havde cyklet et ærinde for sine bedsteforældre dagen forinden, men først var kommet hjem klokken 02:00 natten til den 19. juli. Hun fortalte, at hun var stødt på en sovjetisk officer mellem 21:00 og 21:30, som havde tvunget hende ind i et buskads, revet hendes tøj af og voldtaget hende tre gange. Kvinden forklarede, at det først da var lykkedes hende at komme fri, hvilket betyder, at soldaten havde frihedsberøvet hende i op mod fem timer. Kvinden havde skreget efter hjælp, men soldaten truede hende da med en pistol. Da soldaten gav kvinden lov til at gå, krævede han, at hun skulle møde op klokken 23 næste dag samme sted og truede med at skyde hende, hvis hun ikke gjorde dette. Dertil fulgte han hende hjem, således han også så, hvor hun boede. På kvindens underkjole fandtes en stor plet storknet blod, og hendes benklæder var stærkt tilsølede af blod. Derudover havde kvinden flere rifter på benene. Mængden af blod på kvindens tøj, det lange tidsrum, hvori soldaten fri-

466 Sager vedr. Russiske Forhold XV-2, 10.09.1945

467 Sager vedr. Russiske Forhold XV-1, 19.06.1945

468 Russersager XV-1, 23.12.1945

hedsberøvede hende, soldatens trusler, den gentagne voldtægt og den øvrige vold viser, at der var tale om et særdeles brutalt overgreb. Overgrebet virker desuden, lig de andre voldtægtssager, til at bero på helt vilkårlige omstændigheder, da mødet mellem kvinden og soldaten var tilfældigt.⁴⁶⁹

Kvinden fortalte ved anmeldelsen, at hun forsøgte at få soldaten til at afbryde voldtægten ved at true med at gå til det danske politi og de sovjetiske myndigheder. Soldaten svarede, at han var ligeglad med de sovjetiske myndigheder, og at han ville skyde enhver dansker, der nærmede sig. Han var således ikke bange for at blive straffet af de sovjetiske myndigheder, hvilket indikerer, at seksuel vold var accepteret blandt de sovjetiske soldater, sådan som forrige sager også har vist tegn på. Desuden var gerningsmanden officer af høj rang, hvilket kan betyde, at det var lettere for ham at undgå straf, qua hans autoritet og centrale placering i det sovjetiske militær.

Der var flere tilfælde lig sagen fra den 19. juni, hvor sovjetiske soldater brød ind i huse og forsøgte voldtægt mod kvindelige beboere. Den 24. juli 1945 havde en sovjetisk soldat brudt ind i et hus og forsøgt voldtægt mod en kvinde, der lå og sov. Soldaten havde væltet kvinden, holdt hende fast, revet hendes tøj af og løsnet sine benklæder. Han løb dog sin vej, da han hørte et køretøj på gårdspladsen.⁴⁷⁰ Af rapporterne fremgår det, at der var yderligere tre tilfælde, hvor soldater brød ind i private hjem, forgreb sig på kvinden og/eller var særdeles truende.⁴⁷¹ Derudover viser brug af våben sig også som et mønster i flere overgrebene. I sagen fra den 19. juli 1945, brugte officeren en pistol til at true kvinden med.⁴⁷² I en sag fra den 9. september 1945 blev en kvinde truet med en pistol, til ikke at gøre modstand eller at råbe om hjælp.⁴⁷³ I en sag, fra den 13. juli, var en sovjetisk soldat kommet ind i en kvindes hus og havde fået et glas vand. Soldaten gik derefter, men kom igen ca. en halv time efter, hvor han gjorde flere tilnærmelser til kvinden. Kvinden afviste soldaten, hvorpå han trak en kniv. Kvinden skreg op, og løb med sin søn til naboen, der ringede til politiet.⁴⁷⁴

I en sag fra den 4. juli havde en sovjetisk officer brugt en kniv til at true et vidne til at forlade gerningsstedet. Den forulempedes mand var fyrmester, og sammen med sin 5-årige datter var hun gået op mod fyret. På vejen passerede de tre soldater, hvoraf den ene af dem løb efter hende. Han holdt en kniv mod datteren for at skræmme pigen væk. Kvinden fik dog vristet kniven fra soldaten og kastede den ind i den omkringliggende skov. Hun råbte til datteren, at hun skulle løbe op og hente hendes far. Pigen løb, mens soldaten holdt hårdt om kvinden og

469 Ibid.: 19.07.1945

470 Ibid.: 24.07.1945

471 Sager vedr. Russiske forhold XV-1 & XV-2

472 Ibid.: 19.07.1945

473 Sager vedr. Russiske forhold XV-2, 09.09.1945

474 Ibid.: 13.07.1945

forsøgte at slæbe hende længere ind i skoven. Soldaten rev hendes benklæder og undertøj itu og lagde sig oven på hende, men det var ikke muligt for soldaten at fuldbyrde overgrebet. Kort tid efter kom hendes mand løbende, hvorefter soldaten løb ind i skoven.⁴⁷⁵

Brugen af våben afspejler gerningsmændenes brutale adfærd. Soldaterne truede derudover ikke kun voksne, men også børn helt ned til 5-års alderen, som i den forrige sag, hvilket igen vidner om særlig rå adfærd. I en anden sag, hvor en kvinde efter fuldbyrdet voldtægt undveg yderligere kontakt med gerningsmanden, truede han med at skyde kvindens børn,⁴⁷⁶ hvilket endvidere vidner om, at gerningsmændenes adfærd var særligt voldsom.

Flere af sagerne viser tegn på, at kvinderne led psykisk overlast i form af angst, skam m.m., ligesom hovedparten af sagerne gengiver, at kvinderne led fysiske skader – sår, blodudtrækninger m.m. I sagen fra den 19. juli 1945, hvor en sovjetisk officer havde voldtaget en 18-årig kvinde, ville kvinden til at starte med ikke fortælle, hvad der var sket, pga. den skam hun følte over overgrebet.⁴⁷⁷ I en rapport fra den 30. august fremgår det, at en kvinde, der var blevet voldtaget af en sovjetisk soldat, efterfølgende var blevet dybt ulykkelig, at det havde 'taget på hendes nerver',⁴⁷⁸ og at hendes forhold til hendes mand gik dårligt. Det fremgår flere steder i rapporten, at både kvinden og hendes mand følte stor skam og skyld, da de selv havde lukket soldaten ind i huset. De var bange for 'folkesnak' og havde derfor ikke anmeldt voldtægten i første omgang.⁴⁷⁹ Kvinden var blevet gravid efter voldtægten. Nogle af voldtægtssagerne fik således også meget vidtgående følger for kvindens krop og liv – både psykisk og fysisk. Robin M. Schott har fremført, hvordan graviditet kan forværre ofrets traume efter voldtægt, ligesom Miriam Gephardt har påpeget, at den krænkelse, som ofre for voldtægt i slutningen af 2. Verdenskrig led, ikke sluttede med voldtægten. Kvinderne måtte leve med ydmygelserne i mange år efter voldtægten, bl.a. fordi omverdenen fordømte dem, og fordi det påvirkede kvindernes forhold til deres ægtefæller.⁴⁸⁰ Dette stemmer overens med de følelser, som kvinden fra den 30. august havde, af skam og frygt for offentlighedens fordømmelse. Hvortil kommer, at graviditeten påvirkede hendes forhold til hendes mand.⁴⁸¹ M.a.o. forværrede graviditeten kvindens lidelser. Denne tendens viser sig også i en sag fra den 1. december 1945, hvor en kvinde anmeldte, at hun var blevet voldtaget af en sovjetisk soldat, da hun

475 Ibid.: 04.07.1945

476 Ibid.: 30.08.1945

477 Ibid.: 14.07.1945

478 Sager vedr. Russiske forhold XV-2, 30.08.1945

479 Ibid., 30.08.1945

480 Gephardt, Miriam (2017): *Crimes Unspoken, The Rape of German Women at the End of the Second World war* (Cambridge. Polity Press): 99

481 Sager vedr. Russiske forhold XV-2, 30.08.1945

besøgte sin mor, der var bosat på Bornholm. Hun havde været oppe for at fodre høns, da en sovjetisk soldat, der kom gående forbi, havde voldtaget hende. Hun havde ventet med at anmelde voldtægten, til hun fandt ud af, at hun var gravid. Politiet, der var meget skeptiske over for kvindens anmeldelse, påpegede, at hun ikke virkede chokeret over voldtægten, til trods for at kvinden fortalte, hun havde overvejet selvmord, samt at hun i så høj grad ønskede at få afbrudt svangerskabet, at hun overvejede at gå til en kvaksalver. Kvinden havde ikke ønsket at indblande sin mor, hvilket politiet tolkede som, at kvinden løj om voldtægten. En anden forklaring kunne imidlertid være skamfølelse, idet flere ofre havde et stort ønske om at holde overgrebet hemmeligt netop af den grund.⁴⁸²

Graviditet var et synligt og varigt bevis på, at voldtægten havde fundet sted, og da det kun var muligt at få foretaget en legal abort, hvis man var blevet voldtaget,⁴⁸³ blev det nu en nødvendighed for kvinderne at anmelde overgrebet. Dette understøttes af Schott, som påpeger, at voldtægtsens traume forstærkes desto mere, hvis graviditeten ender med en fødsel, og derfor vil langt de fleste voldtægts ofre ønske at stoppe graviditeten.⁴⁸⁴ Foruden de to foregående sager anmeldte en kvinde den 28. august, at hun fem uger forud for anmeldelsen, var blevet voldtaget. Kvindens læge havde opdaget hendes graviditet, og hun var derfor gået til politiet. Hun havde først besluttet sig for ikke at anmelde voldtægten, da hun var bange for hendes mands reaktion. Kvinden havde heller ikke fortalt sine børn om overgrebet.⁴⁸⁵ At kvinden i første omgang holdt det hemmeligt kan skyldes, at kvinden følte skam eller skyld, hvilket bl.a. viser sig ved, at hun frygtede sin mands reaktion. En anden kvinde fortæller i en sag fra den 12. januar 1946, at en sovjetisk løjtnant havde lovet hende hjælp til at komme i kontakt med hendes mand, der var tysk og gjorde tjeneste for den tyske værnemagt i Flensborg. Hun havde derfor inviteret løjtnanten ind i sit hjem, hvorefter han voldtog hende. To måneder senere havde kvinden opdaget, at hun var gravid, og anmeldte det da til politiet. Kvinden havde ikke fortalt nogen om voldtægten, idet hun skammede sig, og hun havde endda været så ked af det, at hun havde overvejet selvmord to gange.⁴⁸⁶ Fælles for de fem nævnte anmeldelser er, at ingen af kvinderne ville bære eller opfostre voldtægtsmandens barn,⁴⁸⁷ hvilket igen stemmer overens med Schotts beskrivelse af forværrelsen af traumet og skammen, da barnet vil mindre ofrene om gerningsmanden og overgrebet.

Der eksisterer af gode grunde ikke lægejournaler i disse sager som bilag til rapporter, da overgrebene er anmeldt lang tid efter, voldtægten har fundet sted. Alligevel vurderes sandhedsværdien stor i disse sager, idet:

482 Russersager XV-1, 01.12.1945

483 Sørensen (2017a)

484 Schott (2004): 134-135

485 Sager vedr. Russiske forhold XV-2, 28.08.1945

486 Ibid.: 12.01.1946

487 Sager vedr. Russiske forhold XV-2 & Russersager XV-1

- I flere af sagerne er der vidner, der kan bekræfte handlingsforløbet⁴⁸⁸
- Der er plausible og troværdige forklaringer på, hvorfor voldtægten først relativt sent er blevet anmeldt (skam, frygt for folkesnak)
- Anmeldelse af voldtægt var en omstændelig procedure, der var forbundet med skam⁴⁸⁹, hvilket sandsynligvis har afskrækket potentielle falske anmeldelser
- Sagerne har flere karakteristika til fælles med andre lignende voldtægts-sager, som anmelderen næppe har kunnet kende til, i og med at voldtægts-ofrene ofte holdt voldtægten hemmelig.

I modsætning til de følgevirkninger, der var for ofrene, var der tilsyneladende ingen eller kun mindre konsekvenser for gerningsmændene: Der blev næsten aldrig pågrebet en gerningsmand. Kun i fire tilfælde blev gerningsmanden fundet, og det er højst usikkert, hvorvidt nogle af disse overhovedet blev dømt. I sagen fra 5. september 1945, hvor to soldater – en sergent og en løjtnant – havde slået en kvinde ind i en nærliggende skov og voldtaget hende, henvendte kvinden sig efter voldtægten til den sovjetiske kommandant i Sandvig, som, til trods for en vis skepsis i begyndelsen, troede på kvindens anmeldelse pga. en sovjetisk læges undersøgelse af hende samt et par iturevne bukser. De sovjetiske myndigheder oplyste til det danske politi, at de ud fra kvindens signalement havde fundet ud af, hvem gerningsmændene var. En vicekonsul Petersen skrev på vegne af Jakusjov, til politimesteren i Rønne, at sergenten angiveligt blev stillet for en krigsret og idømt fem års fængsel. Selvom kvinden fik udbetalt erstatning, og de sovjetiske myndigheder lod til at tage sagen alvorligt, er der alligevel grund til at være skeptisk herfor, idet der kun er Jakusjovs ord for, at soldaten blev idømt fængsel. Retssagen skulle desuden have foregået uden vidneudsagn fra den forulempede. Kvinden var på ferie på Bornholm under overgrebet og var rejst hjem 10 dage før, retssagen begyndte. Det kan således ikke med overbevisende sikkerhed siges, at soldaten blev idømt fængselsstraf. I meddelelsen fra vicekonsulen oplyses desuden, at sagen mod løjtnanten ville blive ført andetsteds, hvorfor det heller ikke kan klargøres, om denne soldat blev dømt.⁴⁹⁰

I sagen fra den 4. juli blev der også pågrebet en gerningsmand. Af sagen fremgår det, at soldaten blev degraderet og ført bort, men der er ingen kilder, der nævner, at han blev stillet for en retssag.⁴⁹¹ I sagen fra den 30. august, hvor en soldat havde voldtaget en kvinde i hendes eget hjem, blev gerningsmanden ligeledes identificeret. Der vides dog ikke, om der blev indledt en retssag, men blot,

488 F.eks. sagen fra d. 30. august 1945.

489 Flere af anmelderne udtrykker stor skam bl.a. fordi de ikke længere kan holde overgrebet hemmeligt og fordi de skal konfronteres med et traume.

490 Sager vedr. Russiske forhold XV-2 05.09.1945

491 Ibid.: 04.07.1945

at han blev sendt tilbage til Rusland.⁴⁹² Der gik endvidere rygter om, at en soldat blev idømt dødsstraf for voldtægt af en dansk kvinde og efterfølgende blev hængt på Galløkken, Bornholm.⁴⁹³ Der er dog modstridende oplysninger om, hvorvidt denne soldat blev henrettet for voldtægt eller for forhold begået før den sovjetiske hærs ankomst til Bornholm, hvilket nærmere vil blive undersøgt i følgende afsnit.

Et karakteristikum, der er værd at bemærke ved disse sager, er at stort set alle de forulempede lagde vægt på, at de havde skreget efter hjælp, eller at de ikke havde haft mulighed for at gøre dette. Ligeledes fortæller mange, at de gjorde modstand, enkelte hvorfor dette ikke var muligt. Siden anskrig og modstand fremgår i alle sagerne, kunne det tyde på, at politiet spurgte de forulempede, om de havde gjort modstand eller skreget efter hjælp, hvorfor det lader til at have betydning for vurderingen af sagen. I en sag fra den 22. oktober fremgår det, at anmelderen ikke havde skreget efter hjælp. Til trods for, at kvinden flere gange fremhævede, at hun gjorde stor modstand under hele voldtægten,⁴⁹⁴ lader det til, at manglende anskrig har vægtet negativt i vurdering af sagen. I sagen, hvor en kvinde blev overfaldet på vej til fyret, hvor hendes mand arbejdede, hævdede hun at have gjort så stor modstand, at det lykkedes hende at vriste soldatens kniv fra ham, og at have gjort modstand nok til, at soldaten ikke kunne slæbe hende længere end 10 meter ind i skoven samt at have gjort så stor modstand, at soldaten ikke kunne fuldbyrde voldtægten.⁴⁹⁵ Det er påfaldende, at politiet finder denne kvindes udlægning af forløbet mere troværdig end sagen fra den 22. oktober, idet den primære forskel er, at den ene kvinde gjorde anskrig, mens den anden kvinde angiveligt ikke gjorde det.

Denne mistro afspejler formentlig samtidens sædelighedsnormer. Inger Dübeck fremhæver i 'Voldtægtsforbrydelsen i retshistorisk belysning' juristen Carl Goos, der var professor i retsvidenskab og senere sad som hhv. kultursminister og justitsminister for partiet Højre.⁴⁹⁶ Goos fik stor indflydelse på den juridiske teori bag ændringerne i strafferetten, der blev gennemført i 1930. Dübeck påpeger, at Goos funderede over voldtægtsbegrebets etymologi, som han forstod som dét at opnå samleje med en kvinde mod hendes vilje, ved at overvinde kvindens modstand. Goos mente, at den kompulsive tvang (dvs. tvang gennem trusler) ikke kunne være strafbart, da voldtægtsøfret ofte selv har budt sig til og opfordret til overgrebet. Med dette menes der, at gerningsmanden ikke brugte vold, men truede ofret på anden vis – f.eks. ved at true med at skade ofrets familie, omdømme

492 Ibid.: 30.10.1945

493 Indberetning til IM, 24.09.1945

494 Russersager XV-1, 01.12.1945

495 Ibid.: 04.07.1945

496 Tamm, Ditlev: C. Goos. Den Store Danske, Gyldendal. Hentet 3. oktober 2019 fra <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=84999>

eller lignende.⁴⁹⁷ M.a.o. lå der i voldtægtsbegrebets etymologi kravet om modstand, hvilket indikerer, at hvis kvinden ikke havde gjort tilstrækkelig modstand, ville der ikke kunne være tale om voldtægt, og dermed at en del af ansvaret for voldtægten blev tilskrevet ofret. Denne tankegang afspejlede sig også i periodens strafferet, f.eks. var det i strafferetten fra 1930 en formildende omstændighed, hvis gerningsmand og offer førhen havde haft et kønsligt forhold.⁴⁹⁸ Den korrekte adfærd i forbindelse med voldtægt for ofret var således at gøre modstand, hvilket afspejles i politiets mistro overfor kvinden, der ikke havde gjort anskrig, hvori- mod de tvivlede mindre på de kvinder, som hævdede, at de havde skreget efter hjælp eller ikke havde mulighed for dette.

Opfattelsen af, at kvinder selv var ansvarlige for voldtægt, fandtes også hos den sovjetiske besættelsesmagt. En major meddelte i september 1945 et krav om, at det bornholmske politi skulle forsøge at hindre danske kvinder i at omgås sovjetiske officerer:

'[...] idet, den Omstændighed at en kvinde var villig til at følges med en [sovjetisk] Officer, let kunne medføre, at Officeren senere trængte ind til Kvinden og evt. voldtog hende.'⁴⁹⁹

Efterfølgende fremhævede majoren, at siden danske kvinder kunne drive rundt i nærheden af sovjetiske lejre uden at blive straffet for det, var det meningsløst for politiet at lave rapporter om voldtægt, '[...] idet det under alle Forhold og i alle Tilfælde udelukkende var Kvinderne, der havde hele Skylden.'⁵⁰⁰ Danske kvinder, der opsøgte sovjetiske soldater, bar altså hele ansvaret for overgrebet, da gerningsmændene, i majorens forståelse, ikke kunne modstå fristelsen.⁵⁰¹ Desuden afspejler majorens holdning også, at soldaternes overgreb var accepteret blandt soldaterne i den sovjetiske besættelsesmagt, idet de var frataget skyld i overgrebet, til trods for at det var dem, der havde forøvet det. Dertil er det bemærkelsesværdigt, at han nævner voldtægt af kvinder, der omgik sovjetiske soldater, idet kun én af de forulempede kvinder i sagerne kendte sin voldtægtsmand.

Danske og sovjetiske myndigheders håndtering af de seksuelle overgreb

Stemanns indberetninger til Indenrigs- og Sundhedsministeriet viser, at de danske myndigheder anså de seksuelle overgreb som et større problem og derfor

497 Dübeck: 103.

498 Ibid.: 77

499 Sager vedr. Russiske forhold XV-2, 20.09.1945

500 Ibid.: 20.09.1945

501 Ibid.: 20.09.1945

ønskede, at de sovjetiske myndigheder skulle forsøge at begrænse overgrebene. Den 15. september 1945 kom Stemann med en alvorlig henstilling om, at Jakusjov skulle igangsætte tiltag, som hindrede sovjetiske soldaters overgreb (herunder seksuelle), som han mente havde skabt stor utryghed hos den bornholmske befolkning. Han nævner, at der var seks voldtægter alene i juli – hvilket er i overensstemmelse med politiets journaler. Han påpeger dertil, at det kun var anmeldte sager, og at mange forbrydelser ikke blev anmeldt til politiet, hvilket er i overensstemmelse med antagelsen om, at der var et stort mørketal. Stemann mente, at befolkningens følelse af utryghed kunne blive et politisk problem, hvorfor det både var i de danske og sovjetiske myndigheders interesse at begrænse overgrebene. Overgrebene vedrørte således også den politiske situation på Bornholm.⁵⁰² Jakusjov svarede, at han var klar over, hvor uheldig situationen var. Han ville gøre, hvad han kunne, men hans muligheder var begrænsede. Stemann foreslog, at de sovjetiske myndigheder sendte nogle af soldaterne hjem, hvortil Jakusjov svarede, at det kun var den sovjetiske regering, der kunne bestemme det, og at dette var ikke til forhandling. Stemann foreslog derefter, at Jakusjov udstedte et forbud om soldaters færden udenfor lejrene efter klokken 22, hvilket Jakusjov lovede, at han ville.⁵⁰³ Om det rent faktisk trådte i kraft, er usikkert, men effekten af dette ville sandsynligvis være tvivlsomt, eftersom flere af overgrebene blev begået midt på dagen.

I december 1945 kom Stemann med endnu en henstilling om, at Jakusjov skulle gribe ind over for soldaternes overgreb. I henstillingen henviste Stemann til et voldtægtsforsøg nær en soldaterlejr, der havde skabt utryghed blandt den bornholmske befolkning, da det var 'tidligt på eftermiddagen lige udenfor Rønne.' Til trods for henstillingen udviste Jakusjov ingen interesse i at opklare sagen. Den forulempede mente at kunne genkende manden, bl.a. fordi hun havde tildelt ham skrammer i ansigtet under voldtægten, og politimesteren gik derfor videre med sagen til generalen samme dag. Sagen var presserende, da flere af de sovjetiske soldater i den pågældende lejr snarligt skulle hjemsendes. Jakusjov afviste først politimesteren. Da der intet videre skete fra sovjetisk side, kontaktede politimesteren Stemann, som kontaktede generalen. Jakusjov afviste dog også at diskutere sagen med ham. Da forulempede og politimesteren endelig fik aftalt et møde, blev dette pr. bud aflyst med den begrundelse, at generalen ikke havde tid til uddybende forklaringer. Den forulempede, amtmanden og politimesteren tog i stedet med en oberst ud i den sovjetiske lejr, hvor kvinden straks kunne genkende gerningsmanden, som efterfølgende tilstod.⁵⁰⁴ Sagen fortæller, hvilken indstilling de sovjetiske myndigheder hav-

502 Indberetning til IM. 07.05.1945-10.04.1946.

503 Ibid.: 15.09.1945

504 Ibid.: 28.12.1945

de overfor sager om overgreb: Jakusjov opfattede det tydeligvis ikke som et særlig vigtigt anliggende, da han hverken ville diskutere eller håndtere sagen.

Stemann krævede derudover i samme henstilling en afgørelse på gruppevoldtægten fra december 1945. Jakusjov skrev til Amtet, at han havde foretaget en grundig undersøgelse, hvor han fandt, at der ikke kunne være tale om, at nogen sovjetiske soldater kunne have voldtaget kvinden. Ifølge Jakusjov var anmeldelsen '[...] ubetinget Opdigt fra Anmelderens Side, med personlig Berigelsesformaal eller endog i provokation Øjemed.'⁵⁰⁵ Dette står i stærk kontrast til en undersøgelse af kvinden, der blev foretaget af en læge ved Universitetets Retsmedicinske Institut. Lægen fandt flere beviser for voldtægten, bl.a. adskillige sædlegemer forskellige steder på tøjet, ødelagt tøj, sår og rifter. Derudover bekræftede et vidne handlingsforløbet. De danske myndigheder konfronterede generalen med de foreliggende beviser, men han svarede blot, at han holdt fast på sit standpunkt, og at han betragtede sagen som afsluttet.⁵⁰⁶ Stemann forsøgte at få Jakusjov til at fremlægge beviser for, at voldtægten var opdigtet, men dette lykkedes ikke. Derfor skrev amtmanden i en anden indberetning, at '[...] Motiveringer og Bevismateriale er praktisk taget ikke til at faa fra Russerne',⁵⁰⁷ hvorfor det var umuligt at gå videre med sagen fra dansk side.⁵⁰⁸ Sagen viser, at de sovjetiske myndigheder udviste stærk mistro overfor tilfælde af voldtægt til trods for omfattende beviser. Det havde den konsekvens, at gerningsmændene aldrig blev pågrebet og dermed straffet. Forløbet giver derfor indtryk af, at der var lille risiko ved at begå overgreb, hvilket bekræfter, at seksuelle overgreb var accepteret i den sovjetiske hær jf. forrige afsnit.

Stemann skriver i sine erindringer, at selvom Jakusjov gik meget op i soldaternes disciplin, blev han meget irriteret, når sovjetiske soldater efter hans opfattelse uden grund blev anklaget for at begå seksuelle overgreb. Derfor krævede han, at det danske politi skulle henlægge alle sager mod sovjetiske soldater, hvor der endnu ikke forelå fuldt bevis⁵⁰⁹ – og som sagen om gruppevoldtægt viste, var stærke beviser heller ikke nok til at overbevise generalen. Dertil fremhævede Stemann, at general Jakusjov ikke ville beskæftige sig med sager, hvor det ikke var muligt at påvise en konkret gerningsmand,⁵¹⁰ hvilket var svært i flere af sagerne. At der var så få efterlysninger samt pågribelser af gerningsmænd tyder på, at dette er sandt. Dette medførte, at det var næsten umuligt for det danske politi at identificere gerningsmænd, eftersom de ikke kunne efterlyse dem eller un-

505 Russersager XV-1, 22.12.1945

506 Ibid.: 22.12.1945

507 Ibid.: 18.01.1946

508 Ibid.: 18.01.1946

509 Stemann, Poul Christian von (1961): *En dansk Embedsmands Odyssé*. II (København. Gyldendal): 242.

510 Indberetning til IM. 07.02.1946

dersøge sagen videre, hvis der ikke i forvejen forelå endegyldige beviser. Således benægtede Jakusjov ikke alene, at de seksuelle overgreb fandt sted, han forhindrede også det danske politi i at undersøge sagerne. Jesper Gaarskjær anførte, at voldtægtssofrene og deres familie ofte ikke ønskede at efterlyse gerningsmændene pga. skam, hvilket ikke fremgår af nogen af politirapporterne.⁵¹¹ Det virker derfor mere sandsynligt, at den manglende efterforskning skyldes politiets begrænsede muligheder for at undersøge sagen.

Jakusjovs håndtering af voldtægtssagerne står i kontrast til Gaarskjærs og Bent Jensens påstand om, at Jakusjov internt i hæren reagerede hårdt på seksuelle overgreb. Beviset herfor skulle angiveligt være de verserende rygter om, at en soldat blev henrettet for voldtægt af en dansk kvinde.⁵¹² Der findes dog modstridende information om grunden til, at soldaten blev henrettet. Oberst Strebkov fortalte, at den pågældende soldat blev henrettet for forbrydelser begået *før* ankomsten til Bornholm, i et interview af Thomas E. Jensen, der var journalist ved Bornholms Tidende.⁵¹³ Den eneste ordre på henrettelse af en sovjetisk soldat i de russiske arkiver er fra den 20. september 1945⁵¹⁴. Denne soldat blev, som Strebkov også påpegede, henrettet for ulovligt salg af heste og andet materiale i Tyskland.⁵¹⁵

Jakusjov hævdede selv overfor Stemann, at soldaten blev henrettet for voldtægt af en dansk kvinde, hvilket jo står i kontrast til, at soldaten skulle være blevet henrettet for tyverier i Tyskland.⁵¹⁶ Generalen havde imidlertid interesse i at få det til at fremstå, som om soldaten blev henrettet på grund af voldtægt. Det ville dels vise, at han reagerede på overgrebene med hård hånd, dels vise omverdenen, at de sovjetiske myndigheder ikke tolererede seksuelle overgreb, hvilket ville styrke legitimiteten af den sovjetiske tilstedeværelse. Qua de modsatrettede informationer og Jakusjovs manglende troværdighed kan det ikke med overbevisende sikkerhed siges, at en soldat blev henrettet for voldtægt af en dansk kvinde. Udtalelsen om henrettelsen viser desuden, at Jakusjov havde en tendens til at fremstille sin håndtering af sagerne, som om han reagerede hårdt på disse overgreb, selvom han i praksis gjorde ganske lidt for at pågribe gerningsmændene eller for at mindske de seksuelle overgreb. At Jakusjov i praksis var tøvende mht. en indsats over for de seksuelle overgreb, vises i hans håndtering af et voldtægtsforsøg i december 1945. Jakusjov hævdede, at han havde afspærret et område på 10

511 Jensen: 190 & Gaarskjær: 292-294.

512 Ibid.

513 Thomas E. Jensen: Interview med General Rich H. Dewing, 1965, general F. Korotkov, 1964, oberst Pjotr Denisovitsj, 1965, I: Stemann, P. Chr. von og hustru: Korrespondance mm. vedr. besættelsetiden på Bornholm (1952-1966), Privatarkiv nr. 6391, 1964-1965. Interviewet blev ikke offentliggjort.

514 Fortroligt dokument nr. 2221, Kryptoafdeling d. 20.09.1945. Kan findes på www.pamyat-naroda.ru

515 Stemann (1961): 240 & Indberetning til IM: 24.09.1945.

516 Indberetning til IM: 24.09.1945.

k. udenfor Rønne, og at alle de sovjetiske soldater skulle undersøges for at finde gerningsmanden.⁵¹⁷ Det virker dog højst usandsynligt, eftersom han ikke udviste interesse i at håndtere sagen eller i at høre anmelderens signalement af gerningsmanden, hvilket er en væsentlig forudsætning for en undersøgelse. Jakusjov kunne til gengæld ikke længere betvivle sagens sandhed, da gerningsmanden havde tilstået. Udtalelsen kunne derfor være et forsøg på at få det til at fremstå, som om han rent faktisk havde forsøgt at finde gerningsmanden. Oberst Strebskov hævdede efterfølgende, at den soldat, der tilstod voldtægtsforsøg til Jakusjov i december 1945, enten ville blive skudt eller få mindst 10 års fængselsstraf.⁵¹⁸ Det fremgår dog ikke i hverken politijournaler, indberetninger eller russiske arkiver, at soldaten blev straffet. Siden der ikke er øvrige beviser for, at andre soldater blev straffet for voldtægt af en dansk kvinde, og i lyset af generalens attitude over for overgrebene, fremstår det tydeligt, at Jakusjov ikke havde interessere i at begrænse overgrebene. Det var altså ikke blot soldaterne, der ignorerede deres medsoldaters overgreb, det var også de sovjetiske myndigheder.

Grunden til, at Jakusjov var så opsat på, at falske sager skulle henlægges, var, at han mente, at de krænkede den sovjetiske hærs ære.⁵¹⁹ Men som vist betød dette krav og hans øvrige kritiske tilgang, at det ikke kun var falske anmeldelser, der blev henlagt. Derfor er denne begrundelse utilstrækkelig til at forklare, hvorfor Jakusjov stillede så høje krav, førend politiet kunne undersøge overgrebssagerne. En anden forklaring på Jakusjovs krav kunne være, at han udadtil ønskede at opretholde legitimiteten ved den sovjetiske hærs tilstedeværelse på øen. Ifølge en pressemeddelelse var den sovjetiske hær ankommet til øen for at fordrive de tyske soldater.⁵²⁰ M.a.o. var den sovjetiske hær – ifølge den sovjetiske besættelsesmagt selv – Bornholms befriere. Befolkningens utryghed og fremkomst af flere sager, hvor soldater begik overgreb mod den lokale befolkning, ville svække billedet af de sovjetiske soldater som befriere. En anerkendelse af seksuelle overgreb ville bekræfte bornholmernes skepsis over for de sovjetiske soldater og kunne derved mindske den legitimitet, der var ved den sovjetiske tilstedeværelse. At Jakusjov ønskede at bevare legitimiteten skyldes sandsynligvis, at besættelsen da kunne foregå med så få vanskeligheder som muligt. En anden mulighed er, at Sovjetunionen forsøgte at opretholde legitimiteten ved besættelsen af Bornholm over for de øvrige allierede nationer. Alliancen bestod i at bekæmpe aksemagterne, og Sovjetunionen havde som nævnt meddelt, at man var på Bornholm for at befri øen fra nazisterne. Påstanden om, at den sovjetiske hær værnede om den danske uafhængighed, ville dog virke mindre troværdig, hvis dens soldater begik

517 Indberetning til IM 28.12.1945

518 Ibid.: 28.12.1945

519 Indberetning til IM, 17.05.1945

520 Jensen: 129

alvorlige overgreb mod den lokale befolkning. At den sovjetiske hær var omhyggelig med at pleje indtrykket af en fredsommelig besættelse, viser sig bl.a. i, at den sovjetiske besættelsesmagt førte stærk kontrol med antallet af journalister på Bornholm, og hvilke oplysninger der blev videregivet til den øvrige danske presse, især vedr. overgreb.⁵²¹

En anden forklaring på Jakusjovs krav i forbindelse med undersøgelse af sagerne er, at de fleste af gerningsmændene var officerer.⁵²² Der er således sandsynlighed for, at Jakusjov enten havde et personligt forhold til dem eller ikke ønskede at fængsle, straffe eller henrette mænd, hvis stilling i hæren var central. I denne forbindelse er det påfaldende, at de sovjetiske myndigheder hævdede, at det var sergenten, der fik fem års fængsel og ikke løjtnanten.⁵²³ En helt tredje mulighed er, at sagerne om overgreb helt enkelt ikke interesserede de sovjetiske myndigheder. De følte muligvis, at de havde vigtigere og mere presserende ting at tage sig til. De havde lige været i frontkrig i Tyskland, og derfor virkede disse overgreb måske som mindre forseelser for soldater, der havde oplevet krigens grusomhed på tæt hold. Jensen deler i øvrigt denne holdning – i hans optik var de seksuelle overgreb på Bornholm petitesser, sammenlignet med hvad der havde foregået i Tyskland.⁵²⁴

Et nærtliggende spørgsmål er, om der var mange falske voldtægtsanmeldelser. Af kildematerialet fremgår der to sager, hvor generalen mente, at anmeldelsen var falsk – gruppevoldtægten fra december 1945 og en voldtægtssag fra maj 1945.⁵²⁵ Det er vanskeligt at afgøre, om sidstnævnte sag var falsk eller ej, da den ikke indgår i politiets journaler. Det er dog ikke usandsynligt, at generalen blot ikke ville anerkende, at voldtægten havde fundet sted, sådan som han havde gjort med gruppevoldtægten fra december. Hans begrundelse for, at voldtægtssagen fra maj 1945 var falsk, har samme ordlyd som begrundelsen for, at gruppevoldtægten skulle være opdigtet. Både Jakusjov og Stemann mente, at anmeldelsen fra maj 1945 var falsk, og at kvinden blot ønskede at provokere. Det er vigtigt i denne sammenhæng at overveje Stemanns og Jakusjovs forhold til hinanden. De havde tilsyneladende et tæt personligt forhold, der rakte ud over deres professionelle samarbejde. De udvekslede gaver, tog på ture sammen, spiste middage sammen og havde planlagt at fejre jul og nytår sammen.⁵²⁶ Stemann syntes tilsyneladende særdeles godt om Jakusjov. I hans erindringer kalder han ham bl.a.

521 Indberetning til IM, 16.05.1945, 15.11.1945 & 21.02.1946

522 Otte af gerningsmændene var officerer. Se Sager vedr. Russiske Forhold XV-1, Sager vedr. Russiske Forhold XV-2, Russersager XV-1 & Russersager XV-2

523 Sager vedr. Russiske forhold XV-2 04.07.1945

524 Jensen: 190

525 Ibid.: 17.05.1945

526 Stemann (1961): 242 & 250-254

'[...] uhyre elskværdig og inviterende.'⁵²⁷ Han fortalte både Strebskov og Jakusjov, at de altid var velkomne på Bornholm som turister, da besættelsesmagten forlod øen.⁵²⁸ Ligeledes lader det til, at Jakusjov også syntes godt om Stemann. Han roste ham flere gange og sagde bl.a., at Stemann var påskønnet, både i Rusland og i Danmark.⁵²⁹ Qua deres tætte forhold, er der altså grund til at tro, at Stemann kunne tage det sovjetiske parti i disse sager.

Stemanns og Jakusjovs tætte forhold har også væsentlige implikationer for troværdigheden i Stemanns beretninger. Eftersom Stemann er den eneste kilde til Jakusjovs håndtering af voldtægtssagerne, såfremt man udelukkende benytter sig af danske arkivalier, er et kritisk syn på disse kilder stærkt nødvendigt. Stemann skriver netop, at Jakusjov greb hårdt ind overfor voldtægt⁵³⁰, hvilket går igen i både Jensens og Gaarskjærs tolkning af situationen.⁵³¹ Noget tyder på, at Jensen og Gaarskjær ikke har været tilstrækkeligt kritiske over for tendenser i Stemanns beretninger, og at de derfor tilsyneladende stolede på sandhedsværdien i Jakusjovs påstande om, at de sovjetiske myndigheder straffede soldaterne hårdt for overgrebene. Af denne årsag differerer Jensens og Gaarskjærs konklusion fra denne undersøgelses.⁵³² Hertil kommer, at Jensen og Gaarskjær ikke har undersøgt straffeforhold i sovjetiske arkivalier, hvilket havde givet mulighed for at vurdere sandhedsværdien i påstanden om, at en sovjetisk soldat skulle være blevet henrettet for voldtægt af en dansk kvinde.

Årsager til forekomsten og karakteren af de seksuelle overgreb

I forbindelse med analysen af de seksuelle overgrebs omfang og karakter er det nærliggende at undersøge forklaringer på disse. Først må man overveje den virkelighed, som de sovjetiske soldater havde mødt i krigen. Langt de fleste sovjetiske soldater, der var udstationeret på Bornholm, kom direkte fra Tyskland og Østfronten, hvor (ofte brutal) voldtægt var udbredt – og især blev begået af sovjetiske soldater.⁵³³ Kieth Lowe beskriver i værket 'Savage Continent – Europe in the Aftermath of World War II', at seksuelle overgreb blev normaliseret for

527 Ibid.: 239

528 Ibid.: 278

529 Indberetning til IM. 22.03.1946

530 Stemann (1961): 242.

531 Jensen: 190 & Gaarskjær: 292-294.

532 Jensen: 193

533 Indberetning til IM, 16.05.1945 & 22.01.1946 & Thomas E. Jensen: Interview med General Rich H. Dewing 1965, general F. Korotkov, 1964, oberst Pjotr Denisovitsj, 1965 s. 3 I: Stemann, P. Chr. von og hustru: Korrespondance mm. vedr. besættelsestiden på Bornholm (1952-1966), Privatarkiv nr. 6391, 1964-1965, Lowe: 52; Naimark, Norman M (1996): *The Russians in Germany – A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-1949* (Cambridge. Harvard University Press): 69-76.

den enkelte soldat, hvis soldatens medsoldater begik overgreb.⁵³⁴ Der er derfor en vis sandsynlighed for, at det har medført en normalisering af seksuelle overgreb blandt de soldater, der var udstationeret på Bornholm. Dette ses i kraft af, at der ofte var tale om gruppevoldtægt, at soldaterne ikke reagerede på deres medsoldaters overgreb, selvom de var bevidste om dem, og ikke mindst i at de sovjetiske myndigheder ikke gjorde noget for at sætte ind overfor overgrebene. Lowe fremhæver i forlængelse af dette, at normaliseringen af seksuel vold blev særligt udbredt, når der ingen straf var for gerningsmændene.⁵³⁵ Dette var også kendetegnende for overgrebene på Bornholm, da majoriteten af voldtægtsmændene, jf. forrige afsnit, ikke blev straffet for deres handlinger. Dette viste over for soldaterne, at der ingen konsekvenser var ved at begå overgreb, hvilket yderligere har bidraget til en kultur, hvor seksuelle overgreb var normaliseret.

At de sovjetiske myndigheder ignorerede overgrebene, har vist sig som et generelt mønster i den sovjetiske hær. Norman M. Naimark anskueliggør i værket 'The Russians in Germany', at de sovjetiske officerer kun sporadisk blandede sig i soldaternes aktiviteter i de sovjetiske besættelseszoner i Tyskland. Desuden var den sovjetiske militæradministration præget af kaotisk organisering, hvilket bidrog til, at sovjetiske soldater kunne forgribe sig på tyske kvinder uden at blive straffet.⁵³⁶ Det er ikke utænkeligt, at dette er en kultur, som soldaterne bar med sig til Bornholm – faktisk tyder håndteringen af overgrebene netop på, at dette også var tilfældet på Bornholm.

Naimark kommer dertil med en forklaring på det store antal af voldtægter begået mod tyske kvinder. Han fastslår, at voldtægt grundlæggende ikke er baseret på seksuel drift, men snarere at voldtægt er en voldshandling.⁵³⁷ M.a.o. har handlingen til formål at begå vold og ikke til formål at opnå seksuel tilfredsstillelse. At de sovjetiske soldater udførte denne vold skyldes, 1) at de blev ukontrollerbare, når de drak (hvilket de ofte gjorde), 2) at soldaterne bar et stort had overfor tyskerne, og at 3) at antitysk propaganda påvirkede de sovjetiske soldaters forestilling om tyskerne negativt.⁵³⁸ Naturligvis bar de sovjetiske soldater ikke det samme had overfor de danske kvinder, ligesom de ikke blev påvirket af antidansk propaganda. Til gengæld ser man i flere af sagerne, at de sovjetiske soldater var stærkt berusede.⁵³⁹ Det er dog ikke usandsynligt, at den psykologiske effekt, som krigen og hadet havde på soldaterne påvirkede deres opførsel på Bornholm. Naimark skriver i denne forbindelse at, ud fra et psykologisk

534 Lowe: 56

535 Ibid.: 56

536 Naimark: 112

537 Ibid.: 107.

538 Ibid.: 113

539 Sager vedr. Russiske Forhold XV-1, Sager vedr. Russiske Forhold XV-2, Russersager XV-1 & Russersager XV-2

perspektiv, blev den sovjetiske besættelse af Tyskland en forsættelse af krigen. Krigen havde i forvejen været lang og hård, og de sovjetiske soldater havde af denne årsag ikke fået en følelse af triumf, da de erobrede Berlin. Dette bevirkede, at soldaterne blev ved med at forgribe sig på tyske kvinder og piger, og at den voldsprægede atmosfære forblev, selvom krigen var slut.⁵⁴⁰ Dette mønster går netop igen på Bornholm. For de sovjetiske soldater, der blev udstationeret på Bornholm, blev krigen ligeledes ved i endnu længere tid, og deres handlinger syntes at være præget af denne voldelige atmosfære, som det fremgår i antallet af brutale voldtægter.

Overgrebenes brutale karakter kan desuden forklares ved, at soldaterne med stor sandsynlighed personligt havde begået brutal vold eller været vidne til den.⁵⁴¹ Lowe beskriver, at krigen havde en brutaliserende effekt på soldaterne, hvilket bevirkede, at de var blevet uimodtagelige overfor følelsesindtryk og udøvelse af brutal vold, fordi det var dagligdag ved krigens frontlinjer.⁵⁴² Dertil var soldaterne, efter alt at dømme, præget af et miljø, hvor udøvelsen af vold mod civile var normaliseret, idet dette var et særdeles udbredt fænomen i de krigssituationer, hvor de sovjetiske soldater tidligere havde været.⁵⁴³ F.eks. beskriver Naimark, at der i den sovjetiske hær var en voldelig atmosfære, der spredte sig til, hvordan soldaterne behandlede den civile befolkning. At krigen havde en brutaliserende effekt på soldaterne, viser sig i, at flere soldater ignorerede overgreb, selvom de var særdeles rå. Eksempelvis havde officeren, der brutalt voldtog en 18-årig kvinde i op mod fem timer, tydelige fysiske mén efter krigen⁵⁴⁴, og det er derfor nærliggende at antage, at krigen også havde påvirket hans mentale tilstand, siden overgrebet var så brutalt. Som Lowe fremhæver, ville dem, der har været udsat for vold, også selv være tilbøjelige til selv at begå voldelige overgreb.⁵⁴⁵ Krigens brutaliserende effekt er således en mulig forklaring på, hvorfor de seksuelle overgreb var karakteriseret af udtalt brutalitet.

Der findes konkrete beretninger fra soldaterne på Bornholm, der bekræfter, at soldaterne var mærket af krigen. En sovjetisk general udtalte i interview, bragt i Bornholmeren, at de på den lange fremrykning gennem Polen og Tyskland kun havde mødt død, lemlæstelse og søndersmadrede byer.⁵⁴⁶ En anden officer berettede i en artikel, også bragt i Bornholmeren, at soldaterne var hårdt mærket efter

540 Naimark: 109

541 Ibid.: 69

542 Lowe: 59

543 Naimark: 70-72

544 Se sagen fra 19.06.1945 i 'Sager vedr. Russiske Forhold XV-1'. Den er beskrevet på s. 15 i denne undersøgelse.

545 Lowe: 59

546 Kure: 36-37

den voldsomme krig, de havde været vidne til som frontsoldater.⁵⁴⁷ En soldat berettede, at det først havde været vanskeligt at motivere de sovjetiske soldater til kamp, men at det ændrede sig voldsomt efter slaget om Stalingrad. Soldaten beskrev selv, at da den sovjetiske hær gik frem, og soldaterne blev vidner til krigens grusomheder, blev de nærmest fanatiske i at slå tyskere ihjel. Han fortalte videre, at når de havde ordre om at angribe tyske soldater den følgende dag, fejrede de det med fest om aftenen. Han berettede om, at de et sted havde fundet en snes russiske kvinder spiddet på hegnspæle, flere stadig i live. Efter dette fortalte soldaten, at problemet ikke længere var at motivere soldaterne til at kæmpe; det var at få dem til at holde op igen. Dette vidner om, at krigens grusomheder opløste soldaternes adfærdsmæssige normer, således de først ikke kunne motiveres til at slå ihjel, og senere nærmest var fanatiske.⁵⁴⁸ Altså tyder disse beretninger på, at krigens rå vilkår havde brutaliseret de soldater, der var udstationeret på Bornholm, hvilket således medførte, at soldaterne begik brutale, seksuelle overgreb.

Niels Bo Poulsen beskriver i værket 'Den Store Fædrelandskrig' sovjetiske soldaters voldtægt af civile ofre under 2. Verdenskrig. Poulsen beretter i den forbindelse, at overgrebene ikke kun fandt sted mod tyske kvinder. Der blev rapporteret store omfang af voldtægt i tysk fjendtlige lande som Polen. I Jugoslavien, der ellers havde et traditionelt tæt forhold til Rusland, registrerede myndigheder 121 tilfælde af voldtægt (hvoraf 111 var forbundet med mord) i det halve år, Den Røde Hær befandt sig i landet. Der forekom sågar flere tilfælde af voldtægt mod sovjetiske kvinder – f.eks. mod kvindelige tvangsarbejdere i Østpreussen. Af denne grund kan de seksuelle overgreb, ifølge Poulsen, ikke kun tilskrives hævn-motiver, som det ofte er blevet gjort i forsøg på at forklare voldtægt i krig.⁵⁴⁹ Han mener, at det høje antal af tabte sovjetiske liv og deres ringe levestandard som soldater, skabte had og frustrationer. Dette blev forstærket ved at soldaterne fandt relativ velstand i de centraleuropæiske lande – selv de fattige og krigshærgede – sammenlignet med Sovjetunionen, hvilket stod i kontrast til den propaganda, som soldaterne var vokset op med. Endeligt, påpeger Poulsen, at soldaterne var bitre over, at tyskerne fortsatte kampen, selvom de havde tabt krigen.⁵⁵⁰

Poulsens beskrivelser er særdeles relevante for situationen på Bornholm. Danmark var, som tidligere beskrevet, ikke Sovjetunionens fjende og havde end ikke deltaget i krigens frontlinjer. Flere bornholmere anskuede endda sovjetterne som befriere, ikke langt fra den måde, som flere jugoslavere havde budt Den Røde Hær velkommen i landet på.⁵⁵¹ Hævnmotivet er således en utilstrækkelig forklaring på voldtægternes omfang og karakter. Når der alligevel forekom voldtægter,

547 Ibid.: 23

548 Ibid.: 33

549 Schott: 127.

550 Poulsen, Niels Bo: (2007): *Den Store Fædrelandskrig* (København. Høst og Søn): 127-130.

551 Ibid.: 128.

er det derfor ikke usandsynligt, at Poulsens forklaringer også ville gælde for den bornholmske situation. Da de sovjetiske soldater kom til øen, havde krigen raseret i seks år og nærmede sig sit endepunkt. På dette tidspunkt havde utallige sovjetiske soldater (og civile) mistet livet, og som tidligere beskrevet bar de soldater, der kom til Bornholm, præg af meget ringe leveforhold. Derimod var Bornholm præget af velstand, hvilket, som Poulsen skriver, står i kontrast til den sovjetiske propaganda om vestlige lande. Sidst men ikke mindst blev soldaterne mødt af tyske tropper, der *ikke* ville overgive sig til trods for, at Tyskland havde kapituleret. Man kan desuden formode, at de krigshærgede soldater længtes hjem, og derfor ikke just var begejstrede for at skulle udstationeres på Bornholm på ubestemt tid. Disse faktorer sammenholdt har uden tvivl skabt had og frustrationer, hvilket er en mulig forklaring på voldtægternes karakter og forekomst under den sovjetiske besættelse af Bornholm.

Konklusion

Lowes beskrivelse af moralens destruktion dikterer, at krigens hårde vilkår medførte både en normalisering af seksuelle overgreb såvel som brutalisering af soldaterne. Dette var også gældende for de sovjetiske soldater på Bornholm. Denne undersøgelse har således vist, at der var en del flere sager, hvor sovjetiske soldater begik voldtægt mod danske kvinder under den sovjetiske besættelse af Bornholm end hidtil antaget. Tidligere forskning, navnlig Jesper Gaarskjær og Bent Jensen, fandt hhv. 20 og 14 tilfælde af fuldbyrdet voldtægt og voldtægtsforsøg. Denne undersøgelse finder imidlertid, at der var mindst 27 tilfælde af voldtægt og voldtægtsforsøg, og at der med stor sandsynlighed forekom mange flere seksuelle overgreb, der aldrig blev anmeldt til politiet. De seksuelle overgreb, der er genstanden i denne undersøgelse, var karakteriseret ved ekstraordinær brutalitet – f.eks. ved brugen af våben og vold, og at der ofte var flere gerningsmænd, hvilket med stor sandsynlighed var en konsekvens af krigens brutaliserende effekt på soldaterne.

De sovjetiske myndigheder nægtede at beskæftige sig med sagerne, ligesom de gjorde det næsten umuligt for det danske politi at gå videre med retsforfølgelse. Som følge heraf blev ganske få af gerningsmændene – hvis nogen overhovedet – straffet for at begå seksuelle overgreb. Også dette står i kontrast til Jensens og Gaarskjærs undersøgelse af fænomenet, idet de begge påstår, at de sovjetiske myndigheder reagerede hårdt over for soldaternes seksuelle overgreb. Denne undersøgelse har fundet, at dette næppe har været tilfældet – tværtimod tyder det på, at øverstkommanderende for den sovjetiske besættelsesmagt, Jakusjov, accepterede overgrebene.

Litteraturliste

Arkivalier

- Bornholms Politi: Journal over russersager (1945-1946)
Bornholms Politi: Russersager (1945-1946) XV-1
Bornholms Politi: Russersager (1945-1946) XV-2
Bornholms Politi: Sager vedr. russiske forhold (1945-1945) XV-1
Bornholms Politi: Sager vedr. russiske forhold (1945-1945) XV-2
Bornholms Politi: Sager vedr. tyske forhold (1940-1945) XV-1: 1940 A - 1941 A
Bornholms Politi: Sager vedr. tyske forhold (1940-1945) XV-2: 1942 A 1 - 1943 A
Bornholms Politi: Sager vedr. tyske forhold (1940-1945) XV-3: 1943 A 2563
Fortroligt dokument nr. 2221, Kryptoafdeling d. 20.09.1945. Kan findes på www.pamyat-naroda.ru
Indenrigs- og Sundhedsministeriet: Amtmand P. C. von Stemmanns indberetninger (07.05.1945-10.04.1946) 1: 1945 - 1946
Kofoed, Sv. E.: Manuskript, 27.11. 1968.
Stemann, P. Chr. von og hustru: Korrespondance mm. vedr. besættelsestiden på Bornholm (1952-1966) 3: m.m.
Stemann, P. Chr. von: Virksomheden på Bornholms Amt under Krigen 1939-1945. Også kaldt Utrykte Erindringer.

Øvrige kilder

- Stemann, Poul Christian von (1961): En dansk Embedsmands Odyssé II. København. Gyldendal.
Kure, Børge (1981): En ø i krig - Bornholms besættelseshistorie. Bornholmerens Forlag, Rønne.
Borgerlig Strafferet af 15. April 1930, med kommentarer af Oluf Krabbe. København. G. E. C. Gads forlag

Litteratur

- Danmarks Statistik: Anmeldte forbrydelser efter overtrædelsens art, område og tid. Hentet d. 1. september 2019 fra: <https://www.statistikbanken.dk/statbank5a/selectvar-val/saveselections.asp>
Det Kriminalpræventive Råd (2017): Voldtægt. Hentet d. 18. marts 2021 fra <https://dkr.dk/vold-og-voldtaegt/voldtaegt/>
Det Kriminalpræventive Råd (2017): Voldtægt. Hentet d. 18. marts 2021 fra <https://dkr.dk/vold-og-voldtaegt/fakta-om-voldtaegt/>
Det Kriminalpræventive Råd (2018): Fakta om voldtægt. Hentet d. 1. september 2019 fra <https://dkr.dk/vold-og-voldtaegt/fakta-om-voldtaegt/>
Dübeck, Inger (2013): "Voldtægtsforbrydelsen i retshistorisk belysning". *Historisk Tidsskrift*, 103.
Gephardt, Miriam (2017): *Crimes Unspoken. The Rape of German Women at the End of the Second World War*. Cambridge. Polity Press.
Gaarskjær, Jesper (2012): *Bornholm Besat - det glemte hjørne af Danmark under Anden Verdenskrig*. København. Gyldendal.
Henriksen, Niels Bak (2019): Fakta om voldtægt. Kvininfo. Hentet d. 24. juli 2019 fra <https://kvininfo.dk/fakta-om-voldtaegt/>

- Jensen, Bent (1996): *Den lange befrielse – Bornholm besat og befriet 1945-1946*. Odense. Odense Universitetsforlag.
- Lowe, Kieth (2013): *Savage Continent – Europe in the Aftermath of World War II*. London. Penguin Books.
- Naimark, Norman M. (1996): *The Russians in Germany – A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-1949*. Cambridge. Harvard University Press.
- Schott, Robin May (2004): *Feministisk filosofi – En introduktion*. København. Gyldendal.
- Sørensen, Anne (2017): Lovgivning om svangerskabsafbrydelse og abort før 1973. Hentet 10. marts 2019 fra: <https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/fri-abort/>
- Tamm, Ditlev: C. Goos. Den Store Danske, Gyldendal. Hentet 3. oktober 2019 fra <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=84999>
- Warring, Anette (1994): *Tyskerpiger – under besættelse og retsopgør*. København. Nordisk Forlag A/S.

Summary

Upon the surrender of Nazi-Germany in the beginning of May 1945, Denmark celebrated the liberation after five years of German occupation. However, east of Denmark, in the Baltic Sea, the island of Bornholm did not experience the same kind of freedom. The Soviets - interested in Bornholm because of the island's strategic placement in the Baltic Sea - threw leaflets from airplanes ordering the Germans to surrender. However, the German commander refused to surrender to the Soviets allegedly because he wanted to secure a route for German refugees, and his orders was only to capitulate to the Western forces. Consequently, the Soviet Air Force bombed Bornholm's largest cities, Rønne and Nexø, in order to force Germans to surrender. Red Army Troops were set ashore and after short fights, the Germans surrendered. During the summer of 1945, approximately 8.000 Soviet soldiers were deployed at Bornholm; the islanders had to face a new occupation. During the occupation, there were multiple cases of sexual assault – ranging from minor offences to attempted rape and gang-rape. Often the assaults were brutal and violent and victims suffered through repeated abuse. When the victims addressed the Danish authorities, they were often met with distrust and skepticism. Worse was it, when the Soviet administration came to deal with the cases. They typically denied that a sexual assault had taken place, even in cases characterized by strong evidence. In most cases, the Soviet authorities actively hindered further investigations by claiming the presence of definitive evidence exculpating Soviet soldiers before the Danish police were allowed to investigate allegations against Soviet soldiers. In practice, this placed the Danish police in inescapable dilemma. The result was that only a few – if any – perpetrators were punished for their criminal actions. There were claims that one Soviet officer was purportedly executed due to the rape of a Danish woman. However, Soviet documents suggests that the officer was executed on grounds of crimes committed before The Red Army occupation of Bornholm. In all probability, the increase in sexual assaults during the Soviet occupation is due to the effect of war on the soldiers. The literature suggests that preexisting norms were wiped away because of the brutalities of war. Soviet soldiers committed rape against the Danish women, even though, they bare no grudge against Denmark nor were at war with Denmark.